

מזיכרונותיו של שלום אילתי:

חיי יום-יום ועבודה בגטו קובנה

חוגי הלימוד היו חשאיים. הם הוקמו בהסכמה שקטה של הקומיטט בידי הורים ומורים שיזמו את חידוש הלימודים במקום בתי-הספר בפקודת הגרמנים. החוגים התקיימו מספר פעמים בשבוע בשעות לפני הצהריים בדירות מגורים שונות, והתלמידים שובצו בהם בהתאם לרמת ידיעותיהם ולפי שפת הלימוד המועדפת על-ידיהם – יידיש או עברית. כעת אמא כבר לא התנגדה ללימודי בעברית. אולי גם מפני שחוג הלימודים בשפה זו התקיים קרוב לביתנו, בדירתם של ארקע ומיימקע. ביום רגיל היו לנו שלושה-ארבעה שיעורים, כשבין האחד למשנהו הפסקה של כרבע שעה, לאפשר למורים להגיע לכיתותיהם ממקומות ההוראה האחרים. אינני יודע מי היה אחראי למסגרת כולה – כנראה ד"ר חיים-נחמן שפירא – ומה היה מספר החוגים שהתקיימו במקביל ברחבי הגטו, אולם המערכת פעלה בדיוק רב והתנהלה כך קרוב לשנתיים.

מבעד לחלונות דירתם של ארקע ומיימקע שבקומה השנייה אפשר היה להשקיף, יחסית, למרחקים, וכבר מרחוק יכולנו לעקוב משועשעים אחר מורה השיעור הבא, כיצד הוא מפלס לו נתיב בצד שדות זרועים, מקצר דרכו אל מקום לימודיו. כך יכולנו להמשיך בהשתוללויות עד לרגע האחרון ממש, עד שהמורה היה נכנס ומסיר את מעילו.

בקבוצתנו היינו שישה-שמונה תלמידים בני גיל דומה, ישובים סביב שולחן אוכל גדול ועגול. רובנו למדנו פעם יחד בכיתות הנמוכות של הגימנסיה העברית. היו כאן מישקה אשר בדירת סבו חיפשנו מקלט ביום הראשון למלחמה, וגם אברשקה הוא היחידי מאותו חוג לימודים, פרט לי, אשר נותר בחיים, והריהו עתה מרפא שיניים בשיקגו. משנפגשנו לאחרונה, מנה באוזני מספר ילדים נוספים שהיו איתנו בחוג וביניהם גם ילדה או שתיים. יום אחד נזדמן אברשה לארץ ודנקע גררו עמו לחופתי אשר התקיימה דווקא באותו יום, והייתה זו עבורי חוויה מיוחדת. גם קגן היה בטקס החתונה, וחשוב היה לי הדבר מאוד. אבל כדי שאסביר מיהו קגן ולמה במיוחד נסעתי להזמינו, עלי לפסוח בסיפורי על שנתיים. הלוואי ויכולתי לעשות דילוג כזה.

המורים העיקריים בחוג שלנו היו שניים- וטרין, המחנך שלנו לשעבר בכיתות א' וב'- וקפיט, מורה לחשבון והנדסה. וטרין היה בזמנו שותפו של אבי ב"אלפון עברי", והוא שלימדנו קרוא וכתוב בעברית. תמיד הפליאה אותי יכולתו לצייר על הלוח את האותיות הגדולות והמרובעות בהצלחה צבעונית דו- ממדית. עתה שוב נפגשו שבילינו לתקופת- מה. מפיו ודאי למדנו תנ"ך, ספרות ודקדוק. קפיט היה מחברם הנוודע של ספרי לימוד במתמטיקה. פניו היו חדים קפדניים כחוקי תלמודו, אבל יחסו לתלמידיו היה קורקטי וידידותי. נועל היה תמיד נעליים

גבוהות שחורות ש"עניבת משיכה" קבועה באחוריהם. היה זה הוא שקרא לי הצידה יום אחד ובקול ממתיק סוד, במבוכה מסוימת של איש רוח הנאלץ לעסוק בענייני חומר, ביקש למסור לאמי כי בתור בן של מורה- וכך גם ארקע ומיימקע- הננו פטורים מן התשלום של כיכר הלחם, שכר הלימוד השבועי.

היה זה באחד הבקרים שבהם התקיימו חוגי הלימוד שלנו, כאשר התרחש דבר-מה שקשה להגדירו כנושא לימודי - תלייתו של מעק; וכך גם נשתמר האירוע בזיכרוני, קלוע ומשולב בשיעור נביאים ראשונים. הייתה זו הפעם הראשונה שהקימו עמוד תלייה בגטו, ומחלון דירתה של רוחמה הסתכלנו-לא-הסתכלנו במחזה המפחיד. מאותו רגע שקולות הלמות הפטישים הגיעו לאוזנינו שוב אי-אפשר היה להתרכז בשיעור. עץ הגרדום הוצב על מגרש ריק סמוך לקומיטט, קרוב לביתנו, וכל התושבים שנמצאו באותה שעה בגטו נצטוו לבוא ולהביט במעשה התלייה.

אותה שעה כבר ידענו את עיקרי הפרשה: ימים אחדים לפני-כן בשעות הערב ניסה זקיף לעצור אדם שנראה חומק מבעד לגדר, וזה שלף אקדח - וירה. הדבר אירע ליד השער הראשי, המערבי, בקטע הגדר הפונה לנהר.

הגרמני לא נפגע ומעק נתפס. חברו, אשר אותה שעה עוד זחל מתחת לגדר, הצליח לחזור על עקבותיו ולהיבלע בשלום בגטו. עוויית של חרדה חלפה על-פני הגטו כולו, הציבור עצר את נשימתו - יהודי שלף אקדח, ירה בגרמני, הם בוודאי לא יעברו על כך בשתיקה! ואף שחקרוהו במכות ובעינויים ימים אחדים, לא הסגיר מעק את חברו. התברר כי שניהם מבריחים זוטרים שהיו בדרכם, בלא כל יומרות לוחמניות, לבצע איזו עסקת תכשיטים עם ליטאים. אולי משום כך החליטו הפעם הגרמנים, למזלו הטוב של הגטו, שלא להטיל עונש קיבוצי על העדה כולה אלא הסתפקו בגזרת התלייה הפומבית של מעק בתוככי הגטו, ובידי המשטרה היהודית דווקא, למען יראו כולם וייראו.

מהיכן הובאו קורות עז גדולות כל-כך, ומנין ידעו הבונים את צורתו ומידותיו של עץ תלייה? ראיתי כמוהו בספרי ההיסטוריה של אבא. מחלון הדירה אי-אפשר היה לראות פרטים מרובים, אולם יכולנו להבחין בחבל המשתלשל כלפי מטה ובבמת עץ. האומנם בריש גלי ימיתו כאן עוד מעט אדם? וכבר היו בינינו שידעו להסביר כיצד יימשך החבל כלפי מעלה ויחנוק את הנתלה, בעוד אחרים טענו כי הרצפה היא שתפער פיה ומפרקתו של האיש תישבר כהרף-עין. כך או כך, כבר ברור היה שהשיעור הבא שלנו יהיה חריג מאוד.

בשעה אחת-עשרה נמלא המגרש אדם. הגיעה לימוזינה עם גרמנים, ועוד אחת; כיסאות הוצבו לאורחים כבהצגה או קונצרט המקהלה. מאי-שם התגלה לפתע הנידון למוות והוא מובל לעבר הבמה. מחלונות דירתה של רוחמה אפשר היה לראות מה קטנה קומתו, מה עלוב מראהו. כבול בידי הובל קדימה מתנדנד כשיכור, תועה, מיטלטל. אחר-כך סיפרו כי באותה שעה, מרוב שהוכה ועונה, אכן קרוב היה ליציאת נשמתו. יחד עם זאת, הוסיפו, הוא

נראה שקט ועצור, נהג בכבוד, עוד הספיק ללחוש דברי מחילה לשוטרים היהודים סביבו, ויש שטענו כי אף שמעו "שמע ישראל" יוצא מפיו בטרם הונף מעלה ונאלם.

מחלוננו שלנו לא יכולנו אותה שעה לדעת את כל פרטי האירוע. רגע אחד רק ראינו דמות קטנה הניצבת על במה מתחת לקורת עץ התלייה וידיה אסופות לאחור ורגע שני, משרק פקחנו שוב את עינינו, והנה אותה דמות עממה מתנדנדת על חבל, גבוה מעל לאנשים סביב. מאומה, לכאורה, לא השתנה – הראש, שכבר קודם-לכן היה שחוח, נראה עתה נטוי מעט יותר הצידה, והגוף כאילו לא נחשב, חג סביב עצמו בקצה החבל כדחליל בגן, תר בתמיהה אחר משהו שנותר שם למטה מאחוריו.

זהו אפוא, כך מתים. כל-כך בנקל. היה שקט סביב, קול לא קרא, זעקה לא נשמעה. רק קצין גרמני נשא נאום אזהרה קצר. השוטרים היהודים עמדו דום והמכוניות הגרמניות פנו לצאת. הקהל התפזר לאיטו. אנו ללימודים כבר לא יכולנו לחזור.

על גופתו של מעק נגזר להיות תלויה עשרים וארבע שעות, ושוטרים הוצבו לשמור עליה. האומנם אין הגרמנים בטוחים כי נשמתו כבר יצאה? בשעות אחר הצהריים התקרבו אחדים מאתנו להביט, מקרוב ככל שהעזו, בגופה המתנדנדת. אני עצמי הסתפקתי בהתבוננות ממרחק רב יותר. אולי היה זה הקור העז של נובמבר, או הרוחות הנושבות סביב, אבל גווייתו של מעק המשיכה לסובב את החבל ללא הפסק ורגליה התמידו לבעוט קלות באוויר, כאילו שהוטל עליו עונש מסוים נוסף והוא אינו נלאה מלמלא אותו. בשעות הבאות, קומתו שממילא נמוכה הייתה, כמו הלכה והתכווצה, הלכה ונצטמצמה.

אותו לילה התקשיתי לעצום עין, מהרהר הייתי בדמות שם בחוץ, אשר בשעה זו הולכת ומתכסה בכפור דק ולבנבן המבהיק למרחקים, וראש נטוי מעט הצידה. האומנם באמת אין הוא חש עוד דבר, כפי שאמא מסבירה, האומנם בעצם הוא כבר איננו?

למחרת, משנסתיימו בדיוק עשרים וארבע השעות, הסירו את הגופה מהחבל ונטלוה לבית-הקברות. בשעה שקרבתי למקום כבר עמדו לפני סיום פירוק קורות הגרדום, כמו היו אלה תפאורות של מחזה תיאטרון אשר יוצא עתה להציג במקום אחר. השוטרים היהודים עוד עסקו שם בקטטה שובבנית זה עם זה לגבי חבל התלייה, אשר חתכוהו לחלקים. הוסבר לי שפיסות כאלה מביאות מזל. ביודעי כעת מה היה סופם של שוטרי הגטו שלנו, רשאי אני להטיל ספק בכוחם המאגי של קטעי חבל אלה.

את מעק קברו ללא לוויה והספד. אף מצבה אסרו להציב על קברו. ובכל-זאת צץ כעבור ימים אחדים שלט קטן על תלוליתו ועליו מלה אחד בלבד – מעק.

עוד ביום הקבורה באו הגסטאפו לדירתו, נטלו את אמו ואחותו של מעק לפורט התשיעי. וחוגי הלימוד – הם המשיכו כמעט שנה נוספת. בזכותם אולי, בזכות עמלם השקט של המורים שלנו, יכול אני לכנות תקופה זו, בת כשנה וחצי, באופן מאוד לא מדויק, "התקופה השקטה".

חותמות

פיסות נייר זעירות, בסך הכול, ועד כמה מעסיקות הן את דעתי.
יום אחד עוד אפנה לשליט ברית המועצות – (שנים רבות חושב אני על כך), מיכאיל סרגייביץ', הנכבד, כך אפתח. אתה שבשנים האחרונות פתחת את מדינתך הגדולה ואת ליבות אנשיה אל עצמם ואל העולם, הטה-נא אוזנך לבקשתו הצנועה של ילד לשעבר; צווה נא, כי יחזירו לו את מחברת חותמות הגטו שלו. ומעשה שהיה כך היה.
משרדים שונים היו בגטו ולכל אחד מהם חותמת משלו. מלבניות, עגולות ומשולשות, נראה שאף בתנאי הגטו לא היה קושי להפיק חותמות גומי רב-גוניות. בין הילדים פשט המנהג של איסוף טביעותיהן, תוך תחרות עזה זה בזה. היו חותמות קלות להשגה – מסמך שפקע תוקפו, קרע תעודה חתומה – ואחרות נדירות, שהגישה אליהן הייתה קשה. היו בינינו שלא בחלו לחטט בפחי האשפה שליד הקומיטט והיו נועזים יותר שסובבו בין המשרדים השונים וביקשו להטביע מחותמותיהם על פיסות נייר. היו פקידים שהאירו פנים והיו סרבנים מרי נפש. מטבע הדברים, דווקא החותמות שבסמכותם של הזעופים, ערכן היה גבוה יותר בשוק החליפין. יקרות-ערך במיוחד נחשבו חותמות אשר היה בהן שימוש למשך תקופה קצרה בלבד, או שהייתה להן משמעות חוקית מובהקת.

כאלה האחרונות היו חותמות המשטרה. צורתן הייתה מעוינת, עם פינות מעוגלות ובתוכן מלים בעלות כוח מאגי רב:

JGP – Jüdische Ghetto Polizei

רטט עבר באצבעותיי משהצלחתי להשיג כנף תעודה ועליה חותמת כזו, ולהדביקה באוספי – יש וחותמת זו בישרה חיים או מוות. חשתי כמו אווז בקמיע בעל עוצמה בלתי-משוערת.
מלא התלהבות לא פסקתי מלחקור ולדרוש, מי מבין מכרינו עשוי להיות בעל גישה לחותמת נדירה. באקראי נודע לאמי כי חנה הצנועה והעדינה, אשתו החדשה של הרב סנייג, הרב הצבאי הראשי לשעבר, היא בעלת אוצר מיוחד – ברשותה חותמת בית-הספר אשר נסגר בשנה שלפני-כן ושהיא הייתה מזכירתו. גברת סנייג ניאותה שנבוא יום אחד לביתם ונחתים מן החותמת הנדירה ויקרת הערך.

באותם ימים עוד שררו יחסים תקינים בין השתיים – אמא טיפלה אז בבירורים לקראת מכירת מעיל הפרווה של חנה לליטאים בעיר, עסקה שפרטיה כבר לא זכורים לי, אבל סופה שהביא לרוגז רב בין שתיהן, סכסוך שלא חדל עד סופם של הדברים. כל-כך הזדהיתי עם אמא בכעסיה, עד ששנים מאוחר יותר, משהגעתי בדרכי נדודי למינכן ובאותה עת כבר כיהן שם הרב סנייג כרבה הראשי של שארית הפלטה (וחנה רעייתו לא שבה מן המחנות), מיאנתי לברכו לשלום.

בינתיים, באחד מימי ראשון לפנות ערב, לאחר דחיות חוזרות ונשנות, הלכנו אמא ואני לביתם של הסנייגים שבבלוקים הגדולים. מצאנו את חנה בדירה אפולולית בקומה שנייה, גדושת

היטים כבדים, ספרי קודש ותמונות של רבנים גדולים. היא התחייכה לקראתנו, ביקשה שנמתין מעט ופנתה לתוך קיטון פנימי. היא השתהתה שם כל-כך עד שהתחלתי לחשוש שמא החותמת בכל-זאת איננה ברשותם. אבל חנה חזרה ובידה החותמת. מיד נחלצה אמא, שהכינה מראש ניירות מתאימים, והחתימה מספר רב של טביעות בחותמת היקרה. יצאתי משם וראשי סחרחר, חשתי כמיליונר.

וכמו בסיפורו של מארק טוויין על בעליו של שטר המיליון, נדירותה של החותמת הייתה בעוכרי. תחילה פקפקו חברי לגבי אמינותה, וכשכבר השתכנעו, היה קשה לתת לי תמורתה – ערכה היה גבוה. החליפים עשויים היו לכלול חותמות, בולים, מטבעות וכפתורי פליז, כולם טובין שעברו אצלנו לסוחר. סופו של דבר שהצלחתי להמיר את רוב המלאי של חותמתי היקרה, ובזכותו התלקט לי אוסף חותמות נכבד שגאוותי עליו הייתה רבה מאוד. סידרתי את החותמות יפה באלבום עשוי דפי בריסטול שנפתח כלפי מעלה, ולו עטיפה מקרטון קשוח יותר, ירקרק. לאורך זמן הצדיקה עטיפה זו את עצמה. הדבקתי את החותמות באמצעות פיסות-ביניים עם דבק עשוי קמח ומים, לפי סדר מסוים של משרדי הקומיטט, בשורות וטורים כמו בולים, אף שפיסות הנייר היו בגדלים שונים.

סופו של דבר שאלבום החותמות, כמוני אני, גם הוא ניצל בדרך מיוחדת. בתקופה האחרונה של הגטו החלה אמא באופן מפוכח להתכונן לאפשרות של פינוי. היא הטמינה מסמכי משפחה שונים בדוד כביסה שקברנו באדמה, ולהפצרתי צירפה אליהם בתחתית הדוד את אלבום החותמות, אף שהתקשיתי להיפרד ממנו, אפילו באופן זמני. האם התייחסתי למעשה זה ברצינות? כעבור זמן-מה חזרתי על מעשה זה בחצר אחרת במעלה רחוב גריניוס, בסמוך לגדר. יחד עם חברי הגבוה, כמשחק ילדים. בנינו שם מחפורת רדודה מחוזקת בלבנים ובתוכה טמנו צעצוע ילדים – צפלין עשוי פח, שבתוך חללו המוארך הטמנו פתק הנושא את שם שנינו.

קרה אשר קרה והגטו כולו נאכל באש. כאשר שבתי למקום פינתי את העפר והאפר, ובמקום המשוער גיליתי את דוד הכביסה. כאשר שלפתי את המכסה ציפתה לי אכזבה – רוב תכולתו היה אפוי ומפוחם, ומראהו כמראה הנייר אשר היה מכסה את סיר החמין שלנו בהביאי אותו מן המאפייה. אבל בהעמיקי בתוך המאפה החום מצאתי בשליש התחתון של הדוד ניירות פגועים פחות ופחות. שם, מתחת לכל הניירות האחרים, המפוחמים או השחומים, נח לו – לא ייאמן – אלבום החותמות שלי, בעטיפתו הירקרק בהירה, שמור ושלם כביום הניחי אותו שם, לפני שנות אור (גם את צפלין הפח מצאתי, דווקא הוא מכל צעצועי. אבל זה כבר סיפור אחר).

מאוחר יותר, כשניסיתי לצאת מגבולות ברית המועצות – ואולי עוד אגיע לספר על כך פעם – היה אלבום החותמות מן הדברים המעטים שנטלתי עמי לנתיב ההברחה. הסוף לא היה טוב

והאלבום, שהצליח לחצות את מחסומי האש והאפר, נפל הפעם שדוד בידי לוכדי, והרי הוא שם, במרתפי ה-ק.ג.ב., אולי עד עצם היום הזה. האם על זאת בלבד מקונן אני ולא מרפה? משחילצתי את האלבום מן המחבוא ועלעלתי בין דפיו, ציפתה לי הפתעה. בצידה השני של אחת מפיסות הנייר החתומות נתגלו לי באקראי שורות אחדות בכתב-ידה של אמי: "ילדי, בסיר יש לכם מרק. חממו אותו בצוהריים יחד עם הדייסה. בתיאבון, אמא". פתק קצר ושגרתי, מפתקיה היומיים של אמא, אשר נרשם בחופזה על צדו השני של אחד מפריטי האוסף שלי.

אש"ל

בארבעה קיצים מדובר. בראשון בהם פרצה המלחמה וברביעי הסתיימה. בין זה לזה היו שתי עונות קיץ מלאות של גטו. ובהן, בין היתר, גם אש"ל. כבר באביב הקיץ הראשון מבין השניים החליטו השלטונות לחייב את אוכלוסית הגטו בהשלמת אספקת המזון על-ידי גידול עצמי של ירקות. חולקו זרעים וכולם נצטוו לטפח גידולי ירק בגינות בתיהם. באותו קיץ התוכנית לא הצליחה, הן מפני שהאנשים לא נתרצו לה וגם כי לא ידעו כיצד לעשות זאת. בקיץ הבא כבר ניסו לאכוף זאת ביתר חומרה. חוליות פיקוח של שוטרים בליווי גרמנים עברו בשעות היום בין הבתים וגירשו החוצה את כל המצויים בהם לעבד את גינותיהם. כך הפתיע אותנו פעם רב-סמל שמן נודע במהלך שיעור מקרא, ואנו נפוצנו לכל רוח כמו אפרוחים מבוהלים. היה זה משחק חתול ועכבר ללא תועלת מעשית רבה, אף שבסופו של דבר אכן גדלו מעט ירקות בחזית ביתנו. שונה היה הדבר לגבי השדות הגדולים בשטחים ריקים שבין הבתים ובשולי הגטו. אלא עובדו ונזרעו באחריות הקומיטט ועל משטרת הגטו הוטל לשמור עליהם מפני נזקים ושוד. נולד אז הרעיון להיעזר בילדים לשמירה זו, ובאופן סמוי גם להביא להפעלתם של בני-נוער במסגרת חינוכית כלשהי.

אש"ל – "ארגון שומרים לגינות" – (כך, בעברית) החל בהדרגה לגייס בני-נוער ולהטיל עליהם משימות שמירה. ההיענות הייתה נלהבת והקיפה רבים. בנו, הילדים הצעירים יותר, עוררה פעילות זו קנאה מרובה, מפני שתחילה סירבו לכלול אותנו בשורות הארגון. חלפה שנה, פעולות אש"ל התרחבו, וגם אנו גדלנו. בקיץ הבא (הוא השלישי של גטו), משקרבתי לגיל עשר, בעידודם של חברים שהתקבלו לפני, פניתי אף אני, ולשמחתי הפעם לא נדחיתי – רשמו אותי כמועמד. בחור צעיר, מדריך כבן 16-17, קיבל אותי לריאיון, בחן את ידיעותי השונות, ביניהן ידיעת עברית וליטאית – השפות הרשמיות של הארגון – בדק את כושרי הגופני בביצוע מספר תרגילים שונים, והציב אותי בקבוצה אשר מעתה ואילך השתייכתי אליה.

תחילה, בטרם נוסמך לתפקידנו, היה עלינו לעבור פעולות הכנה והכשרה. לשם כך היינו נפגשים במועדים קבועים לאימונים שונים של תרגילי סדר, התפקדויות וצעידה בטור; לעתים הייתה הפגישה עיונית יותר ובה קראו לפנינו דברי ספרות ושיננו באוזנינו את ציווי השומר הנאמן. לאחר שבועות אחדים של הכנה, שאותה קיימנו בכובד-ראש מלא, בחן המדריך את ידיעותינו והיינו מוכנים להסמכה. בטקס השבעה מיוחד הוענק לכל אחד מאתנו כובע-סירה עשוי בד פשתן לבן, הוא כובע השומר. בפינתו הקדמית השמאלית, במקום המיועד לסמל, הוטבעה חותמת משולשת סגולה ובה המלה: "אש"ל". כובע זה, שיא גאוותנו, חייבים היינו לחבוש בשעת מילוי תפקידנו, ובעת מילוי התפקיד בלבד. כל עברה משמעתית הייתה צפויה קודם לכל לגרור את החזרת הכובע לארגון.

בדחילו ורחימו, ברגשה ומתיחות ציפיתי ליום בו אצא לראשונה למלא את המשימה החשובה – שמירה על הגינות. וזה היה נוהל היציאה לשמירה: הכיתה התורנית מתייצבת בשעה היעודה במטה שבבלוקים הגדולים; מפקד ותרגילי סדר אחדים, ובסיומם יוצא טור השומרים, שמונה עד עשרה ילדים ובראשם המדריך, בשמאל-ימין מהודר ובהנפת ידיים נמרצת, דרך רחובות הגטו עד לאזור החלקות. בהגיענו לקטע שבאחריות כיתתנו, התנהל לו טקס חילופים מדוקדק בין השומר הנכנס והשומר היוצא: הכיתה מתקרבת אל השומר המיועד להחלפה וזה עובר לדום. הכיתה חולפת על-פניו ורק הראשון בטור, הוא השומר המיועד החדש, מתייצב מולו, גם הוא בדום. השניים מחליפים הצדעות וברכות ומידע נחוץ אחר, והשומר המסיים אך להצטרף לסופו של הטור שמתקדם בינתיים לנקודת ההחלפה הבאה. כעבור שנים הרבה הזדמנתי יום אחד כתייר מול חזית ארמון המלכים באתונה, ואולי היה הדבר בלונדון, כשלמראה טקס חילופי המשמרות שם נפתרה לי חידה ישנה ומופלאה, מנין שאבו מדריכי הצעירים באש"ל את דגם חילופי המשמרות המדוקדק שלהם.

סביב כל שדה ירקות הוצבו שלושה-ארבעה שומרים והמשמרת ארכה שלוש-ארבע שעות. זאת בשעות האור בלבד, כי בלילה ממילא היה עוצר בגטו. כל פעם הוצבנו בגזרות אחרות, מן הסתם כדי למנוע שגרה. לצדנו נמצאו בשטח גם שוטרים אחדים, כל אחד מהם אחראי למספר שדות. אליהם היינו צריכים לפנות בכל עניין או תקלה. הם גם שמרו שם בעצמם בשעות בוקר מוקדמות ולפנות ערב.

במהלך המשמרת היה עלינו לצעוד סביב פאת השדה שבאחריותנו ולהשגיח היטב כי איש לא יתקרב אליו ולא ייטול מפריו – תפוחי-אדמה, מלפפונים, עגבניות, כרוב, סלק וירקות אחרים. מה היה עלינו לעשות לנוכח מעשה גנבה? – להזעיק את השוטרים שבסביבה, אולי בעזרת משרוקיות או בצעקות. בנוסף נאסר עלינו לשוחח עם חברים ועוברי-אורח, לא לשלוח יד בפרי השדה, לא לנטוש את המשמרת לפני סיומה וגם להקפיד ולהופיע בכל מועדי התורנויות שנקבעו לנו. כל העובר על איסורים אלה אחת דתו – הרחקה מן הארגון.

מה חשבו עלינו תושבי גטו קשי יום, כשראו אותנו עוברים על-פניהם במצעד אווזים אווילי, או נטפלים להרחיקם משולי שדה סמוך, אפשר רק לשער. דברי הלגלוג והעלבונות, אשר לא פעם ספגתי בשעת מילוי תפקידי, לא עשו עלי כל רושם – חשתי גאוה רבה על כי סומכים עלי, מטילים עלי משימה אחראית.

אש"ל הוציא אותי מן הבית, מן האפרוחות הראשונית, אל עולם חדש, מבוגר יותר. מוקסם הייתי מן ההירארכיות, מן הפקודות ומן המשמעת. חשתי סיפוק בהשתייכותי לארגון שיש בו מן העוצמה, מן הכוח.

נותרו מאותה תקופה עדויות חזותיות – רישומים של שני ציירים שהיו עמנו בגטו. אסתר לוריא, ציירת ארצישראלית שנקלעה אלינו בתחילת המלחמה, הצליחה להינצל וגם לחלץ את ציוריה שהוחבאו אצל ליטאים. באלבום שהוציאה ראיתי מחדש את גשר העץ המוליך לגטו הקטן, את הדרך האחרונה אל הפורט התשיעי, ובין רישומיה גם ילדי אש"ל אוחזי אלומות של צמחים, ודמות ילדה ועל ראשה המתולתל כובע סירה. גם הצייר יעקב ליפשיץ, ידיד משפחה שנספה, הותיר מספר רישומים אחריו ובאחד מהם נראים שלושה ילדי אש"ל חובשים כובעי סירה, ניצבים בשדה. כמו אצל אסתר לוריא, גם אלה של ליפשיץ נראים מהורהרים, מבוגרים קטנים. האמצעי שבין השלושה גוף ורחב. אלמלא נראה צעיר כל-כך – הרהרתי לי – הייתי חושב כי זהו ארקע, חברי הטוב.

שני אירועים, לכאורה בלתי-תלויים זה בזה, השתלבו והביאו להפסקת פעילותי באש"ל. לקראת סוף הקיץ השני של גידול הירקות החלה השגרה לתת אותותיה במעשה השמירה. כנראה שעייפנו כולנו. שוב לא הקפידו לשלוח אותנו מדי פעם לחלקות אחרות, גם חדלו מדקדוקי טקס חילופי המשמרות בפאת השדה – המסגרת הלכה והתרופפה. שוב ושוב מצאתי את עצמי שומר באותה חלקת מלפפונים שמול בתי-המלאכה. נוח היה לי הדבר, כי באזור זה היו החלקות גדולות ומרוחקות מאדם. אפשר היה אפוא להשתובב מעט בשעת שמירה ואף לקרוא ספר בגנבה. יותר מזאת – כאחרים גם אני התחלתי לחטוא ב"לא תחסום שור בדישו" ולטעום מפרי הגנים העסיסי שעליו שמרנו.

בשדות נרחבים אלה שמרו במעורב ילדים ושוטרים, ומדי פעם היה מגיע קצין לביקורת המשמרות. יום אחד לפנות ערב, בשעת התורנות שלי, משסיים הקצין את ביקורתו והתרחק מאתנו, הבחנתי לתדהמתי כי הוא חוזר ונכנס לעברו השני של השדה, רוכן ואוסף פירות לתוך תרמילו. נרעש הפניתי את תשומת-ליבו של השוטר שלצדי, אבל זה לא גילה בכך עניין כלל. תחושה לא נוחה הטרידה אותי ימים אחדים. לספר על כך או לעבור לסדר היום? לאחר לבטים דיווחתי למטה על שראיתי. במפקדה שיבחו אותי על ערנותי, אבל אני לא חשתי הקלה – להתלונן על קצין משטרה, מנציגי השררה בגטו, אין זה דבר של מה-בכך, מי יודע למה עשוי להוביל הדבר. חלפו ימים אחדים נוספים ובהקלה מסוימת חשבתי כי הדבר נשכח. אבל יום אחד הוזמנתי למטה המשטרה שבבלוקים הגדולים. בברכיים פקות נכנסתי לחדר

של החוקר. על שולחנו מונח היה גיליון נייר לבן והוא החל, בקול ידידותי אך רציני, לקרוא באוזני את פרטי תלונתי ולחקור אותי על-אודותיה. חזרתי ותיארתי את פרטי המעשה והוא רשם בקפדנות את כל שאמרתי. האומנם בטוח אני בזיהוי? שמא היה זה אדם אחר אשר נכנס שם מעבר לשדה, כיצד בטוח אני שהיה זה הקצין? ניכר היה שמתייחס הוא לחקירה בכובד-ראש מלא, למרות שילד בן עשר הוא היושב מולו. הגם שעמדתי על דעתי ולא זזתי ממנה, החילותי לאט-לאט להרגיש כי בעצם הנאשם האמיתי בפרשה זו הוא אני עצמי. בסיום החקירה קרא באוזני, המקובל, את הפרוטוקול הכתוב בליטאית, החתים אותי על תוכנו והעיר כי אכן, האשמה כבדה משתמעת מעדותי. קרוב לוודאי שהאיש יועמד למשפט ועלי להיות מוכן לבוא ולהעיד. בלב כבד חזרתי הבית, חושש עוד יותר מקודם כי הגדשתי את הסאה, הרחקתי לכת יותר מדי.

במתיחות רבה המתנתי בימים הבאים להזמנה לבית-המשפט. ההזמנה בוששה לבוא ואני המשכתי בינתיים בשגרת שמירותיי באותה החלקה עצמה. כעת התחלתי להבחין כי גם השוטרים סביבי, לא רק אותו קצין, אינם מסתפקים בטעימת פרי בלבד אלא אף טומנים ממנו בכליהם. אי-אפשר היה לבודד את מערכת השמירה מן המציאות העגומה של הגטו הרעב ללחם. החטא מידבק, ובימים הבאים התחלתי גם אני מדי פעם, תחילה במבוכה רבה, להביא הביתה מפירות השדה. אמא מצידה לא שאלה. היא חשבה כנראה כי מחלקים לנו מלפפונים אלה בתום השמירה – כך הסבירה לי מאוחר יותר. התוצאה הייתה שיצר הנטילה הביתה הלך וגבר בי, עד שיום אחד החלטתי לחקות מאן-דהו אשר פעם תפסנוהו בשעת מעשה, והצטיידתי בסל בד שהיה לנו בבית. עודני זוכר סל זה היטב – היו לו פסים כתומים ולבנים לסירוגין וידיות בד לבנות; בימים כתיקונם שימש אותנו ליציאה לשפת הנהר בקייטנות. עתה תליתיו בידיותיו על חגורת מכנסי מתחת למעילי הארוך ובמהלך המשמרת, מדי התרחקי מן השוטר שעמי, הייתי רוכן ומכניס לתוכו בחשאי מלפפונים אחדים.

היו אלה ימי סתיו אחרונים. השוטר השומר עמי היה ידידותי ונחמד. הדמדומים שהקדימו לרדת על הארץ הקלו עלי להוסיף מדי פעם פירות לתוך הסל, עוד אחד, ועוד אחד. כה מרוצה הייתי מיזמתי עד שהגזמתי, כנראה, במספר המלפפונים שנטלתי; התוצאה המרה הייתה שבעת סיום המשמרת, משהחילותי להתרחק מן השדה, עורר הילוכי הכבד והמסורבל את חשדות השוטר והוא קרא לי לחזור. מה יש לך שם, ילד? הוא ציווה עלי לפתוח את כפתורי מעילי וערוותי נגלתה לעין כול.

לבושותי, חרפתי ומבוכתי לא היה גבול. השוטר לא שעה כלל לדברי התנצלותי כי זוהי הפעם הראשונה והיחידה שעשיתי מעשה שכזה. הוא החרים את סלי המלא ושילח אותי הביתה לא לפני שהטיף לי מוסר – אוי לאותה כלימה – על שמעלתי בתפקידי ובאמון שניתן בי.

דרכי חזרה לאורך רחוב גריניוס כולו, מהנהר עד לביתנו שלנו, הייתה הפעם ארוכה מאוד ורצופה בכי תמרורים. לא ידעתי את נפשי. והרי כל-כך רציתי גם אני להיות "מביא הביתה",

שותף להזנת המשפחה, זכאי לשבחי הורים. כיצד אספר זאת עכשיו לאמא, איך אשא פני בין חברים ברחוב. והעיקר – מה יגידו עלי במפקדה; איזה ביזיון, איזו חרפה! בוודאי גם אועמד למשפט, יוקיעו אותי בפומבי. חשכה גדולה ירדה עלי. רק פעם אחת לפני-כן בחיי הקצרים נקלעתי למצב מביש כל-כך, שאין לו סליחה וכפרה, הלוא היא אותה התקרית בה נתליתי בשבת על עגלה של גוי בכיכר העיירה של סבי הרב, והדברים ידועים.

הדרך בכל זאת הביאתני הביתה, ודווקא הפעם, למרות תקוותי, הקדימה אמא לשוב מן הבריגדה, לא עוכבה הרבה בשער. משתנק מבכי סיפרתי לה מעט מאשר אירע, ואת שלא השלמתי בוודאי הבינה בעצמה. להקלתי, לא גינתה אותי במפורש על המעשה וניסתה להרגיעני. אפילו הבטיחה ללכת למשטרה לנסות ולקבל חזרה את הסל שהוחרם.

ימים אחדים לא יצאתי מפתח הבית. מובן היה לי כי צפוי אני לבירור נוקב ולהרחקה מן הארגון, אם לא גרוע מזה. אז גם נזכרתי, לפלצותי, כי עודני ממתין להזמנה למסור עדות במשפטו של הקצין. כיצד אביט בעיני השופטים וקופת שרצים דומה גם בידי, הרי נהגתי ממש כמוהו; לאומללותי לא היה גבול.

עברו יום או יומיים נוספים ומאומה לא קרה. בזהירות החילותי לצאת אל בין הבריות. השמש זרחה כקודם והבריגדות המשיכו לצאת לפנות בוקר לעבודה. במבוכה רבה פגשתי את אחד המדריכים מאש"ל, הוא בירך אותי לשלום ושאלני בתום לב מדוע איני בא יותר, האם הייתי חולה? וכך התברר לי להפתעתי, כי דבר לא דווח עלי והם אינם יודעים כלל את אשר אירע לי. ובכל-זאת החלטתי שאני לאש"ל לא חוזר יותר.

ומשפט הקצין? כעבור ימים אחדים התחוללה האקציה הקטנה. הכול התערבל מחדש והזדעזע, ושוב לא חזרו הדברים לקדמותם. משחלפו ימים נוספים וההזמנה מבית-המשפט בוששה להגיע, הבנתי – בהקלה ילדותית – כי שוב לא יעסקו עתה במשפטיהם של קצינים שסחבו מלפפונים.

כך הסתיימה לה פרשת השתתפותי באש"ל, גם קיומו של אש"ל בא לקצו, ו"התקופה השקטה" – נחתמה.

מקור: שלום אילתי, לחצות את הנהר, יד ושם, ירושלים, 1999, עמ' 100-109.